

## U spomen na Martina Kaminskoga (15. rujna 1913. – 30. siječnja 2009.)

Svoj prvi susret s gospodinom Martinom Kaminskim teško ću zaboraviti. Bilo je to ljeti 2000. godine u polupraznoj čitaonici periodike Nacionalne i sveučilišne knjižnice. Sjedeći u dnu dvorane usredotočeno je listao goleme sveske međuratnih novina, odlazeći ih povremeno samo kako bi štogod pribilježio na kartice. Onako nevisok – posebice usporedi li ga se s formatom, primjerice, *Politike* ili *Vremena* – i snježnobijele kose (za razliku od pretežno studentskih, znanstvenonovačkih i asistentskih vlasišta), odmah mi je upao u oči. I ne samo to – osim velikih novinskih svezaka, na njegovu se stolu nalazilo i nekoliko omanjih knjiga... Ne bilo kojih! Bila su to djela tajnovitoga publicista Hrvoja Grgurića, kojega je Kaminski istraživao za peti svezak *Hrvatskoga biografskoga leksikona* (HBL). Slučaj je htio da sam na dotičnoga Grgurića i ja naišao tijekom izrade diplomskoga rada, i da sam nešto prikupljene građe nekoliko dana prije bio predao tadašnjem uredniku za književnost, kako bi je on dalje proslijedio upravo Kaminskom. Ne sjećam se više gdje se u tom trenutku ta građa zapravo nalazila, no Kaminski i ja ubrzo smo završili na kavi. Razgovor u koji smo se upustili odisao je meni tada začudnom spontanošću i – poput onih tijekom sljedećih naših slučajnih susreta – doticao se širokoga tematskoga raspona, od užih stručnih dvojbi (za početak u vezi s Grgurićem), do širih razmatranja školovanog povjesničara koji je zakoračio u svoje deveto desetljeće. Kada je, pak, nekoliko godina kasnije za sedmi svezak HBL trebalo napisati članak o samome Kaminskom, zaduženje je gotovo prirodno palo na mene. Unatoč krajnje podmakloj dobi, zbog koje više nije pisao za HBL-a, odazvavši se na moju zamolbu poslao mi je svoju kratku autobiografiju, a potkraj 2007. pregledao konačnu inačicu članka. Iz toga materijala te iz naših razgovora crpim većinu podataka za ovaj tekst.

Rodivši se u Slatini od oca Filipa i majke Marije rođene Varga, Martin Kaminski pučku je školu polazio 1921. – 1925. u Požegi, u kojoj je do 1928. završio i tri razreda gimnazije. Četvrti razred pohađao je u Iloku, a od petoga do mature (1934.) školovao se u Osijeku, budući da su viši razredi na iločkoj gimnaziji bili ukinuti. Preselivši se u Zagreb, u jesen 1934. upisao je Pravni fakultet, sljedeće godine Filozofski fakultet (germansku studijsku grupu), koji je završio tek 1947. (posljednji semestar morao je tada ponovno upisati). Prema

službenoj nomenklaturi, pod A je diplomirao engleski jezik i književnost sa starim engleskim, pod B hrvatski jezik sa staroslavenskim, a pod C historiju južnoslavenske književnosti, narodnu historiju i poljski jezik.

U međuvremenu mu je, još u polovici 1930-ih, umro otac (otrovavši se zaostalim parama dok je negdje u SAD-u čistio tvornički kotao), pa se – studirajući s više duljih ili kraćih prekida – morao uzdržavati i sezonskim poslovima: od 1935. do 1940. svake je jeseni, primjerice, dio prihoda stjecao kao preuzimač šećerne repe; godine 1939. zaposlio se u osječkom Okružnom uredu, no ubrzo je otpušten jer nije htio pristupiti vladinome Jugoslovenskom radničkom savezu. Odsluživši vojni rok u Zemunu, 1941. – 1942. radio je kao gruntovnički vježbenik na Kotarskom sudu u Ivancu. Upravo kada je na vlastitu molbu bio premješten u Dugo Selo kako bi mogao nastaviti studij, mobiliziran je u domobranstvo NDH, u kojem je u činu poručnika služio na području Bosne i Slavonije. Ipak, posljednjih šest mjeseci rata proveo je u Zagrebu (zatekavši se uoči ulaska partizana u blizini Savskoga mosta, pripovijedao mi je, imao je priliku vidjeti kako pripadnici ustaške zalaznice provaljuju u skladišta povjerena Narodnoj zaštiti), odakle se pješice uputio u Osijek. Ondje je, pak, završio u logoru, zatim na dva mjeseca u kažnjeničkoj radnoj postrojbi, a nešto kasnije dodijeljen je kao činovnik geodetskom uredu u Donjem Miholjcu. Godine 1947. imenovan je gimnazijskim profesorom u Gospiću, 1948. u Dubrovniku te Karlovcu, 1949. predavačem na Višoj vojnopomorskoj akademiji u Divuljama, a 1951. – 1959. opet je gimnazijski profesor, ali u Slavonskome Brodu. U tom je gradu također radio u Historijskom arhivu (1959. – 1961.) i Historijskom institutu Slavonije (1966. – 1967.), u međuvremenu pak na osječkoj Pedagoškoj akademiji. Napokon je od 1967. do umirovljenja 1977. radio kao stručni referent u Tajništvu Sveučilišta u Zagrebu, gradu u kojem će tri desetljeća kasnije i umrijeti.

U svemu, jedan životopis u kojem se već i u ovako površnoj obradi zrcale neke povijesne prijelomnice druge dvije trećine 20. stoljeća. A što se može reći za njegov opus? Na užem području povijesne znanosti to su ponajprije monografija *Borovo – jugoslavenski kombinat gume i obuće* (Slavonski Brod 1971.; suautor Kemal Hrelja), u kojoj je obradio i položaj zaposlenika u ishodišnoj tvornici “Bata”, radovi o radničkom i komunističkom pokretu u Slavoniji te Slavonskom Brodu za Drugoga svjetskoga rata u *Zborniku Historijskog instituta Slavonije* (1966. – 1968.) i – s naglaskom na ulozi nacionalnih manjina – u zborniku *Slavonija u Narodnooslobodilačkoj borbi* (Slavonski Brod 1966.), zatim kulturnopovijesni prilozi o Josipu Berkoviću, Vladimiru Nikoliću, Władisławu Cieleckyjju (alias Jeanu Victoru), Valentinu Benošiću, Franji Cirakiju i spomeniku “Umirući vojnik” Roberta Frangeša Mihanovića u *Slavonskome narodnom kalendaru* (1989. – 1994.), suradnja u *Brodskom listu* (1950-ih i 1960-ih), ona u časopisu *Hrvatsko sveučilište* (1971.) te suuredništvo prvoga sveska *Grade za historiju Narodnooslobodilačkog pokreta u Slavoniji* (Slavonski Brod 1962.). Davno dovršena knjiga *Njemačka narodna skupina u Hrvatskoj od doseljenja do 1941.*, u koju nisam imao uvida, ostala mu je neobjavljena te

bi se u eventualnom dogovoru s nasljednicima možda mogla osuvremeniti za tisak.

Na području književne povijesti najopsežniji je njegov prinos knjiga *Josip Kozarac* (Vinkovci 1987.), zapravo bibliografija radova toga plodnoga slavonskoga književnika i literature o njemu, a istovrsne je priloge sastavio i za izdanje knjige Ivana Kozarca *Slavonska krv* (Vinkovci 1981.) te za zbornik *Vladimir Rem njim samim* (Osijek, Slavonski Brod, Vinkovci 1997.).

Međutim, osim činjenice da je 1975. – 1979. uređivao *Sveučilišni vjesnik i Red predavanja* Sveučilišta u Zagrebu, najmanje je primjetna ona kako je od 1983. do 2005. u prvom, drugom, trećem, petom i šestom svesku HBL-a potpisao ukupno 53 biobibliografije, što je popriličan broj za vanjskoga suradnika. Uglavnom su to članci o književnicima i književnim znanstvenicima 19. i 20. stoljeća, i to mahom oni čije su stvaralaštvo, a i životopis, povezani s političkom djelatnošću te rodnom Slavonijom. Uz zvučnija imena poput Đure Arnolda, Matije Bana, Nike Bartulovića, Božene Begović, Mirka Bogovića, Antuna Bonifačića, Eduarda Breiera, Nenada Brixija, Dragana Bublica, Franje Bučara, Bude Budisavljevića, Frante Buriana, Mirka i Stjepana Cara, Vatroslava Slavka Cihlara, Pavla Čavlovića, Tode Čolaka, Iljka Gorenčevića, Gavre Grünhuta i Jakova Ivaštinovića, Kaminski je tako obradio i ona poput Ive Balentovića, Josipa Baričevića, Josipa Barkovića, Ive Barlovića, Zvonimira Bartolića, Josipa Baveca, Paule Belić-Marošević, Antuna Benčeka, Valentina Benovića, Ivana Bereša, Jolande Bilić, Petra Bilušića, Vida Blažinčića, Ive Bognera, Branka Boranića, Ivana Bostjančića, Ivana Brajdića, Bogomira Brlekovića, Blanke Brozović, Mirjane Buljan, Otmara Bušića, Ivana Cerovskog, Mijata Crnka, Gustava Cvijaka, Josipa Čelara, Husnije Čengića, Milana Ćurčića, Blanke Dovjak-Matković, Stjepana Godića, Antuna Hikeca, Josipa Hitreca te Dane i Nikole Hranilovića. Samo oni koji su se iskušali na istom poslu znaju kako je nemoguće procijeniti je li teže istraživati istaknute pojedince koji su se zbog nesklonoga političkoga i poetičkoga okruženja dugo vremena nalazili izvan zanimanja akademske zajednice, ili pak osobe koje bi se zbog nedostatka izvora i drugih čimbenika i u povoljnijem kontekstu mogle označiti kao “vječni marginalci” – Kaminski je, kako se vidi, spremno preuzimao obje vrste zaduženja, što mu je u neka prošla vremena bilo priskrbilo i prozivku Gorana Babića (*Voćna salata ili pomirenje svih Hrvata*, Čakovec 1989., str. 57.). Uz podsjećanje na složene okolnosti nastanka prvih svezaka HBL-a (usp. A. Stipčević, *Priča o Hrvatskom biografskom leksikonu*, Zagreb 1997.), Kaminski je još 1981. njegovu uredništvu predao biobibliografiju književnika i političara Mile Budaka (ukupno 231 redak), koja je u izmijenjenoj inačici 1988. objavljena bez izravne naznake o njegovu autorstvu.

Takva vrsta intenzivnoga, a u stručnoj javnosti slabo prepoznatljivoga autorskoga angažmana očito je nesrazmjerna ostatku njegova publiciranog opusa. Za odgovor na pitanje zašto je tako jamačno su pozvaniji od mene njegovi bivši kolege i učenici koji bi, među ostalim, mogli znati i zašto se na većini

radnih mjesta zadržao razmjerno kratko. Moj je dojam – stečen posljednjih godina njegova života – dvojak. S jedne strane, teško je izbjeći pretpostavku kako to u određenoj mjeri mora imati veze s njegovim životom prije 1945. i osobnim političkim pogledima pa i općim svjetonazorom. U našim razgovorima Kaminski mi je uvijek djelovao kao povjesničar koji je puno upućeniji nego što to sugerira njegova bibliografija. Kao da zbog nekoga razloga o nekim temama nije mogao, htio ili smio pisati. Bio je, primjerice, prilično uvjeren u to da su prije više desetljeća neki njegovi kolege stradali u namještenim prometnim nesrećama. Isto tako, za spomenutoga Hrvoja Grgurića držao je, na temelju podudarnosti u izgledu i tekstovima, da se polovicom 1930-ih počeo predstavljati kao Danilo Gregorić, postavši tako Stojadinovićevim pouzdanikom i urednikom *Vremena*. Navodeći protuargumente, na te sam njegove tvrdnje – koje nije iznosio zaneseno već odmjereno – reagirao s mladenačkom nevjericom, spominjući i načelnu neprovjerljivost teorija urote, no barem za Danila Gregorića (kojega u literaturi određuju kao Slovenca iz Trsta!) ni danas, čini se, nije sasvim pouzdano da je 1957. doista i umro u jednoj beogradskoj bolnici, gdje je navodno bio prebačen iz zatvora u kojem je – poput Vladimira Židovca – surađivao s vlastima (prema njemačkim maticama, sam je pak Hrvoje Grgurić umro 1981. u jednom gradiću kraj Bremena). Očito, mnogo toga ovisi o tome gdje se odluči povući crta, a gdje zagrebat i ispod površine – ako se takovrsne istraživačke slutnje često i izjalove, u mnogim se slučajevima trag ipak pokaže valjanim... S druge strane, mikrohistorijski i bibliografski žanrovi područje su na kojem se pedantni povjesničar vjerojatno može osjećati najbliže postignuću priželjkivane egzaktnosti, a nerijetko i zaštititi od ideološko-političkih implikacija.

Kao takvoga znanstvenika ću ga i pamtiti, posvećenoga detaljima i neopterećenoga nesigurno utemeljenim općim konstruktima. Kao čovjek bio je pun nekakve žilave rezignacije, koja nipošto nije cinična već povjerljiva i uporno humanistička. I baš zato što naraštajno pripadamo jednome, nadam se, sretnijem vremenu, bilo bi dobro da brojeći knjige, članke i tekstove općenito ne zaboravimo na ljude poput Martina Kaminskoga.

Na posljetku, kao svojevrsan dokument donosim izvadak iz posljednjega pisma koje mi je poslao, a u kojem je svoju pjesmu objavljenu u osječkomu *Hrvatskom listu* od 19. ožujka 1939. dopunio s deset cenzuriranih stihova (označeno zvjezdicom). Pravopis je izvoran.

FILIP HAMERŠAK

## Lipa

(Povodom zločinačkog uništenja spomen-lipe,  
zasađene na 1000-god. Hrvatskog Kraljevstva)

Lipo, divna lipo!

Ja vidim kako Tvoje probijeno srce krvari i plače.

Ja čujem kako suhe grane polutiho u molitvi šapću:

“Nekad, ispod mojih prolisalih grana  
grmile su riječi hrvatskoga kralja.\*

Nekad, ispod lisnatoga moga lišća

orile se bojne trube kralja Tomislava.

Nekad, širio se miris moga žutog cvijeta;  
preko mora drhtale su ladje Mletačkoga lava.

Zvonio je zveket mačeva i noža:

drhtale su čete cara Simeuna.

Blistala su koplja i metalni štiti;

strepile su horde divljih Huna.

A sad naša povijest mirno spava.\*

Ali jednog dana probudiće se gorski oro.

Poustajaće sjene što branjahu medje,\*

svoje svete zemlje i svetoga kralja.\*

I ponovo će grmit ispod mojih grana\*

bojna jeka hrvatskoga puka.\*

Opet će se vratit naša slavna prošlost,\*

prošlost velika i čudna naših divskih praotaca.\*

Ja ću širit grane i mirisom opojit,

njinu djecu za budućnost što ih sretna čeka.

Ja već vidim sreću što će morat doći,

ja ću tada plakat od sreće i milja,

ko danas što plačem od nesreće i bola.\*

Doće, doće, sretni dani,

doće, vedri, nasmijani,

svakako će doći...”

Plači gorko, tužna Lipo, plači sveta Lipo!  
Pogružena u svom bolu puna golih rana,  
Ti u našoj duši stajati ćeš smjelo,  
I širiti zanos onih prošlih, sretnih dana.  
Plači, gorko plači, i mi ćemo plakat s Tobom.  
Ali onog dana kada sunce opet sine\*  
I Ti ćeš opet, sretna, u lugovima cvasti,  
I oboje plakat ćemo od sreće i miline.